

Võrdlusandmeid Läti ja Eesti põllumajandusest

Läti riigi 20-da iseseisvuse-aastapäeva puhul

*Über die Entwicklung der Landwirtschaft in Lettland im Vergleich
zu der Entwicklung der Landwirtschaft in Estland*

Dots. Jaan Mets

Äratrükk ajakirjast „Agronoomia“ — 1938

Sonderabdruck aus der Zeitschrift „Agronoomia“ — 1938

Tartu 1939

Võrdlusandmeid Läti ja Eesti põllumajandusest

Läti riigi 20-da iseseisvuse-aastapäeva puhul

*Über die Entwicklung der Landwirtschaft in Lettland im Vergleich
zu der Entwicklung der Landwirtschaft in Estland*

Dots. Jaan Mets

Äratrükk ajakirjast „Agronoomia“ — 1938

Sonderabdruck aus der Zeitschrift „Agronoomia“ — 1938

Tartu 1939

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

i 38540538

Meie informatsioon Lätist.

Asendilise ja ajaloolise läheduse tõttu on meil Läti põllumajanduse iseloomust ja laadist selgem kujutus kui me seda omame ühegi teise võõra rahva põllumajandusest. Kuid faktilisi teatmeid oleme nii kirjanduslikkudest kui suulistest allikatest nagu ka õpingute ning ekskursioonide kaudu omandanud mõne teise maa kohta mitmevõrdselt rohkem.

Kui arvesse võtta Eesti ja Läti vahelist pikka maapiiri ja looduseolude ning kultuurilise arengu lähedust, siis oleks küll loomulik, et selle kahe maa põllumehed ja pm-tegelased hangiksid välismaist agraarpoliitilist ja agrotehnilist informatsiooni eelkõige oma naabermaa kohta. Seda kõige päält praktilistel motiividel. Sest olude läheduse tõttu on naabri juures täheldatavad uudised kõige hõlpsamini hinnatavad ning rakendatavad. Et olukord on teissugune, siis on selle põhjused pääle hingeoluliste ka tehnilised: naaber ei saa kasutada teise naabri keeles ilmuvat kirjandust.

Kaaluvam osa informatsioonist Läti iseseisvuse-aegse põllumajanduse kohta on meile tulnud Balti Agronoomide Liidu toimingute kaudu. Viimastest on olulisima andnud 1931. a. Lätis peetud Liidu III kongress ühes oma ekskursioonidega. Selle kongressi ettekannetest¹⁾ tuleb eelkõige nimetada Läti Põllumajand. Keskselfi esimehe agr. J. Blumbergs'i kõnet „Läti põllumajandus“. Süstemaatilisi andmeid eri alade kohta, eriti vajalisena aga katkestamatu andmete-rea aastate järele, esitasid teised referendid pm. hariduse, maaparanduse, ühispiimatalituste ning võiekspordi, sigade arvu ning peekoniväljaveo ja masinateproovimiste kohta. Ülejäänud ettekannete andmed, milledest põhjalikumad käsitlesid agraarreformi, ei võimalda esitatavate alade ajalise arengu jälgimist. BAL VI kongressil m. a. Tallinnas esitas dots. P. Kreišmanis üksikasjalisi ja ajalise arengu suhtes lünkadeta arvandmeid põllumajanduse toetamise kohta Lätis. Samal kongressil peetud kõne „Pm. taimekasvatusest Balti riikides“ esitas vaid katkendilisi andmeid. Seevastu võimaldavad k. a. „Agronoomias“ nr. 3 ilmunud mag. A. Ratti artikli („Maaviljakuse tõstmise vajadusi ja võimalusi Eestis“) diagrammid m. s. ka Läti põllukultuuride saakide arengu jälgimist viisaastate järgi a. 1920.—1936., kuid ilma kindlate arvandmeteta. Samas esitatakse arvandmeid kesa pindala ja väetiste tarvituse kohta 5-aasta keskmistena a. 1924.—35. Läti pm. aladest oleme võinud saada kõige selgema pildi linakasvatuse arengu kohta, andmetega a. 1909./13.—1935., Konjunktuurinstituudi uurimusest „Linakasvatus ja -kaubandus“ (1937). Kahjuks ei saa me samasuguseid andmeid Läti pm. tähtsaima ala — piimamajanduse — kohta sama instituudi samal aastal ilmunud uurimusest „Piimamajandus maailmas“. Nii leiame siin kontr.-karjade toodangute tabelis Läti kohta ainult 3 a. võirasvatoodangud — kuni 1931./32. k.-aastani. Läti karjakontrolli tulemused on see ala, mille kohta on väljapoole ulatunud kõige vähem andmeid. Viimaste aastate kohta pole neid saanud ka meie asjaomased asutised. Need võiksid meile aga rohkemgi huvi pakkuda kui reegliparaselt refereeritud Taani ja Soome andmed. — Küll on meil aga esitatud väljavõtteid Rahvusvahelise Pm. Instituudi väljaannetes ilmutatavatest andmetest loomade arvu (ka s. a. „Agronoomias“ nr. 3) ja võiväljaveo kohta.

Et saada vajalisi andmeid ülevaadeteks Balti riikide 20-te iseseisvuse aasta-päevade puhuks, eriti ka võrdluseks Eesti andmetega, pöördus nende ridade kirjutaja käesoleva aasta algul ka Läti asjaomaste asutiste ning isikute poole, paludes meil seni avaldamata andmeid pm. eri alade arengu kohta — juurelisatud küsimuslehe põhjal, — välja jättes need alad, millede kohta andmete hankimine jäi „Agronoomia“ mõne kaastöölise hooleks. Mõni kuu hiljem ma saingi põllumajanduse departemangult kogu käsikirjalisi andmeid, neist õige põhjalikke maaparanduse kohta. Karjakontrolli tulemusi aga kahjuks ainult viimasest aastast.

¹⁾ Avaldatud protokollis: Agronomenverband d. Balt. Staaten — Bericht über den III Kongress im Juli 1931 in Riga. Riga 1933.

Täiendatuna teistest, selle kirjutise lõpul loetletud allikatest saadud andmetega, Läti põllumajandus-departemangu saadeti moodustab käesoleva ülevaate tuuma.

Üldist.

Läti riigi pindala on 6,58 milj. ha (Eesti oma 4,75 milj.), sellest pm-likult kasutatav 1935. a. andmeil 3,76 milj. (Eestis 1929. a. 3,09 milj.)¹⁾. Lätimaa pinnamood sarnaneb Lõuna-Eesti omaga. Kõrgeim punkt — Liivimaa kaguosas — ulatub 310 m üle merepinna (Eestis 317). Ka mullad on sarnased Lõuna-Eesti omadele, kuid üldiselt viljakamad, eriti lõunapool Väinat.

Elanikkude arv oli 1930. a. rahvaloendusel 1,9 milj., 29 in. km² kohta (Eestis 1. I 1937. a. 1,13 milj., 23,8 in. km² kohta).

1929. a. loenduse järgi oli Lätis 231500 pm-likku kättist, neist 147000 ehk 63,4% vanatalusid, 61000 e. 26,4% asundustalusid ja 23500 e. 10,2% väikekohti, millede krundi suurus on kuni 10 ha.

Enne iseseisvumist oli praegusel Läti territooriumil, mille suurus 6570130 ha, 3160000 ha eramõisade, 661311 ha kroonumõisade, 71364 ha kirikumõisade, 2583674 ha talu- ja 93781 ha muid maid. Talumaade % oli suurim Zemgales (44,6), väiksem Kurzemes (31,0), eramõisamaade suurim Latgales (53,8), väiksem Zemgales (33,3)²⁾. Läti 4 valitsemisringkonnast valitses Latgales vene talurahvaseadus külakogukondliku maavalduse ja nõõrimaade süsteemiga. 1920. a. 16. sept. (Eestis kogu seadus 10. X 1919) asutava kogu poolt vastu võetud agraarreformi-seaduse I osaga loodi riiklik maafond riigi- ja mõisamaadest 3710413 ha (Eestis 2313416) suurusena. Erinevalt Eesti maaseadusest jäeti Lätis mõisaomanikele 50 ha, karjamõisade ja landstelle'ide omanikele 100 ha. Maafondist määrati 1662292 ha (Eestis 1128000) asundamiseks, millist tegevust korraldas 21. XII 1920 vastu võetud agraarreformi-seaduse II osa. Selle põhjal loodavate asundustalude maksimaalseks suuruseks oli määratud 22 ha pm-likku maad, kusjuures endised renditalud kuni 100 ha suurusega jäid jagamata. Maaseaduse III osa korraldas asunduskohtade kasutamist, keelates ühe isiku valduses olevat maad suurendada üle 50 ja vähendada alla 10 ha (välja arvatud aianduse- ja kalanduse-kohad). — Külakogukonna jt. maade kruntiajamist korraldati 1924. a. maakorralduseseadusega.

1. tab. Suuruserühmade järele ositused põllumajapidamised 1929. a. loendusel %%. — *Verteilung der landw. Betriebe nach der Größe i. %%*:

	kuni 2 ha	1—5	2—10	5—10	10—20	20—30	30—50	50—100	üle 100 ha
Lätis	9,4		28,0		31,3	14,2	10,2	6,4	0,5
Eestis		17,6		16,2	26,2	18,2	16,6	4,8	0,4

Talundi keskmine suurus oli Lätis u. 21 ha, Eestis 23,2.

Kuni 10-ha-liste rühmades vahe arvatavasti on kadunud või kadumas Eesti pöpsiseaduse teostamisega. Tunduvam vahe mõlema maa vahel on 10—20-ha-liste väiketalundite suuremas osatähtsuses Lätis ja keskmiste (Eesti normaal- ja täis-talundite), s. o. 20—50-hektaariliste talundite suuremas osatähtsuses Eestis, kus neid on 34,8%, Läti 24,4 vastu.

¹⁾ Pm-likult kasutatud maa-ala arvud nii Lätis kui Eestis käivad ainult talundite maa kohta.

²⁾ Need andmed on pärit pm. departemangu direktorilt agr. P. Grävs'ilt (vt. Bericht üb. d. III. Kongress) ja nad erinevad rahamin. majanduspoliitika osak. juh. A. Salts'i andmetest (Lettlands Wirtschaft u. Wirtschaftspolitik. 1930). Läti riigi territoorium on Riigi Statist. valits. andmeil 65791,4 km², P. Grävs'i j. 6570130 ha, A. Saltsi j. kogu maaomandus 6267401 ha, 1929. a. pm. loenduse andmetel, milliseid esitan (Läti põllutöömin. saadud käsikirjast) 2. tabelis, on maa-alade kogusumma 6191551 ha. Eesti Entsüklopeedias on Läti riigi pindala koguni 45792 km² (trüki-vigade õienduses ei leidu).

Kas ja kuidas see suurusevahe tingib erisusi mõlema maa pm-se struktuuris ning arenemiseväljavaadetes, selle uurimine võiks huvitavaid tulemusi anda.

Taimekasvatus.

2. tab. Maa-ala ositus Lätis ja Eestis (järvede ja linnade pindalata). — *Bodenflächenverteilung (ohne der Seen u. des Areals der städtischen Ansiedlungen).*

	L ä t i s ¹⁾		E e s t i s ¹⁾	
	ha	%	ha	%
kogu-ala — <i>Gesamtareal</i>	6 191 551	100,0	4 367 487	100,0
pm. kasutatud — <i>landw. genutzt.</i>	3 666 165	59,2	2 822 967	64,6
mets — <i>Wald</i>	1 659 223	26,8	936 520	21,5
soo ja raba — <i>Moore</i>	522 359	8,4	608 000	13,9
kõlbmata — <i>Unland</i>	343 804	5,6		
põllu- ja aiama. — <i>Acker- u. Gart.</i>	1 947 876	31,4	1 081 341	24,7
niit — <i>Wiesen</i>	890 019	14,4	1 053 706	24,1
karjam. — <i>Weiden</i>	828 270	13,4	687 920	15,7
niit + karjam. — <i>Wiesen + Weiden</i>	1 718 289	27,8	1 741 626	39,8

2-a. tab. Talundite maa ositus. — *Bodenflächenverteilung der landw. Betriebe.*

	Lätis 1935	Eestis 1929	Lätis	Eestis
	1000 ha	1000 ha	%	%
põld ja aed — <i>Acker- u. Gartenl.</i>	2113,7	1031,6	47,1	33,4
niit — <i>Wiesen</i>	898,6	910,4	20,0	29,4
karjamaa — <i>Weiden</i>	751,5	709,9	16,8	22,9
mets — <i>Wald</i>	314,8	160,1	7,0	5,2
muu — <i>Übriges</i>	408,4	281,8	9,1	9,1
kokku — <i>Zusammen</i>	4487,0	3093,8	100,0	100,0

Neist andmeist me näeme, et Eestist kaks korda suurema põllupindala juures võrdub Läti niidu- ja karjamaa pindala Eesti omale, kusjuures talundite maa osituse suhtarvudes see ala on Eestis 52,3% ja Lätis 36,8% (Leedus ainult 25,7%). Põllumajandusliku maa suhtarvudes on niitu + karjamaad Lätis 46,5%, Eestis 62,2%. Nagu Eestiski, on Lätis rohumaa ulatus suurim riigi lääneosas (talundite maast Kurzemes 43,4%, Zemgales aga 29,3%) ja põllumaa suurim ulatus kaguosas (Zemgales 59,2%, Liivimaal — Vidzemes — 38,6%).

Maa-ala kasutusest, ka kui arvesse võtta põllumaa ositust (3. tab.), tuleks järeldada, et Läti on hoopis vähem karjakasvatuse-maa kui Eesti.

3. tab. Põllumaa kasutus %%. — *Benutzung des Ackerlandes in %%.* (a. 1935).

	Lätis		Eestis		
	Lätis	Eestis	Lätis	Eestis	
rukis — <i>Roggen</i>	13,0	13,8	suhkrup. — <i>Zuckerr.</i>	0,7	—
taliniisu — <i>W.-Weizen</i>	4,1	2,0	söödajuurv. — <i>Futterr.</i>	1,9	0,8
suviniisu — <i>S.-Weizen</i>	2,7	4,0	toidujuurv. — <i>Gemüse</i>	0,5	—
oder — <i>Gerste</i>	9,2	9,9	lina — <i>Lein</i>	3,3	2,8
kaer — <i>Hafer</i>	15,9	13,2	põlluhein — <i>Kleegr.</i>	24,4	21,2
segav. — <i>Mengkorn</i>	3,4	7,7	muud — <i>Sonstiges</i>	0,1	3,6
kaunv. ja tatar — <i>Hülsenfr. u. Buchw.</i>	2,1	0,6	kesa — <i>Brache</i>	11,3	12,1 ²⁾
kartul — <i>Kartoffel</i>	5,9	7,0	söödis — <i>Dreeschl.</i>	1,5	1,3

¹⁾ Läti andmed on 1929. a. pm-likust loendusest. Eesti andmed on pärit 1938. a. Põllumehe Kalender-Käsiraamatus ilmunud P. Kindi artiklist (mis aasta kohta need andmed käivad, pole öeldud).

²⁾ See arv käib mustkesa kohta. Võib oletada, et Läti statistikas on „kesa“ all märgitud ka ainult mustkesa, nagu see peaks ka õige märkimisviis olema.

Toiduviljade all on Lätis 22,3%, Eestis 20,4% põllupinnast. Söödataimede all olevat põllupinda tuleb arvata umbkaudselt (kartuli ja odra osas) ja see näib olevat ligikaudu võrdne kummagis maas.

Raamatupidamistalude andmete võrdlusest leiamegi, et loomapidamise osatähtsus talu rahalistes sissetulekutes on Lätis õige tunduvalt väiksem kui Eestis: enne majanduskriisi Lätis 50—55%, Eestis 74—80%. Vastavalt on Lätis suurem osatähtsus sissetulekuil taimekasvatamisest.

1935/36. a. riigi oma ja riigi järelevalvel töötavate ettevõtete poolt põllumeestele väljamakstud kogusummast (103,6 milj. latti) oli aga 53,46% loomasaaduste ja 46,54% taimesaaduste eest. Üksikalade järgi: või 40,1%, teravili 17,4%, lina ja kanep 17,2%, sead 11,9%, suhkrupeet 9,2%, kartul viinapõlet. 1,8%, munad 1,5% ja mitm. seemned 1,1%.

Põllukultuuride ja vastavalt sissetulekute ositumises on aga maa eri osade vahel, samuti kui Eestis, võrdlemisi suur erinevus — suurim linakasvatases. Ka Lätis on linakasvatuse suurima tähtsusega säälsel „Setumaal“ — Latgales, kus on lina all 8,25% põllumaast, kuna Kurzemes ainult 0,53% ja Zemgales 0,79%. Viimane on seevastu taliniskasvatataja, mida on 7,73%, kuna Liivimaal on talinisu ainult 2,00%. Põlluheina on Zemgales 29,36%, Liivimaal 28,38%, Latgales 14,88%. Kaerakasvatases on aga esikohal Liivimaa 19,81%-ga, viimasel Zemgale 12,29%-ga. Segaviljakasvatusest on Läti Eestist järel. Eestile lähedase ulatusega on segaviljapindala ainult parima mullaga Zemgales, kus on seda kultuuri 7,13%, kuna Latgales 1,02% ja Liivimaal 2,75%.

Viimastel aastatel on aga segavilja pindala tunduvalt laienenud: 1929. a. loendusel — 46,8 tuh. ha, 1935. — 70,6 tuh. ha, 1937. — 77 tuh. ha. Sama suur või suuremgi on laienemine kartuli alal: 1929. a. loenduse andmeil 68,5 tuh. ha (kuid jooksva statistika andmeil 83 tuh. ha 1929. ja 1925./29. keskm. 82 tuh. ha¹⁾, 1937. a. 127 tuh. ha (Revue intern. järgi). Õige suur on ka põlluheina pindala laienemine: 1920./29. — 334,2 tuh. ha, 1929. a. loendusel 443,9 tuh., 1935. a. — 509,4 tuh. ha.

Majanduskriisist saadik on õige tugevasti laienenud ka leivavilja pindala ja seda peamiselt nisu osas (4. ja 5. tab.). Võrreldes ennesõjaaegsega on nisu pind-

4. tab. Põllukultuuride pindalad 5-aastate keskmistena 1000 ha. — *Anbauflächen in 5-jahresmittelwerten (in 1000 ha).*

	L ä t i				E e s t i				
	1934.—38.	29.—33.	24.—28.	09.—13.	1934.—38.	29.—33.	24.—28.	19.—23.	09.—13.
rukis — <i>Roggen</i> . . .	275	247	260	351	145	145	149	156	169
nisu — <i>Weizen</i> . . .	138	89	53	33	66	45	24	...	10 ²⁾
oder — <i>Gerste</i> . . .	184	183	176	191	97	110	117	120	132
kaer — <i>Hafer</i> . . .	332	315	306	?	142	146	148	149	136 ³⁾
kartul — <i>Kart.</i> . . .	120 ²⁾	96	80	80	75	67	68	67	80
lina — <i>Lein</i> . . .	65	44	67	70	27	23	36	23	42

ala laienenud 1938. aastaks enam kui 4-kordseks, Eestis 7-kordseks. Rukki, odra ja lina pindala ei ole kummagi maal saavutanud ennesõjaaegset ulatust, Eestil ka kartuli juures veel mitte. Leivaviljade kogupindala on aga mõlemas maas tunduvalt suurem ennesõjaaegsest (7. tab.).

Kolme viimase 5-aasta andmeid suhtarvudes esitavast 5. tabelist nähtub, et pärast kriisiaegsel viisaastal on ületatud kriisi- ja enne kriisiaegsed pindalad Lätis rukki, nisu, odra, kaera ja kartuli juures, Eestis nisu ja kartuli juures, kuna lina-

¹⁾ Revue intern. d'agriculture 1930. ja 1931. a. nr-tes.

²⁾ 1934.—37. a. keskm.

³⁾ 1910.—14. a. keskm.

pindalad pole kummaski maas saavutanud ennekrisisaegset ulatust, küll aga ületanud kriisiaegse. Pärastkriisiaegsete üksikaastate andmeist selgub, et viimastel aastatel on rukki- ja kaerapindala veidi suurenenud ka Eestis, kuna odrapindala on 1936. a. alates vähenenud mõlemas maas.

5. tab. Põllukultuuride pindalad 5-aastaste keskmistena, arvates 1924.—28. keskm. = 100. — *Anbauflächen in 5-jahresmittelwerten, wenn Durchschn. f. 1924.—28. = 100.*

	L ä t i			E e s t i		
	1934.—38.	29.—33.	24.—28.	1934.—38.	29.—33.	24.—28.
rukis — <i>Roggen</i> . . .	106	95	100	97	97	100
nisu — <i>Weizen</i> . . .	260	168	100	275	188	100
oder — <i>Gerste</i> . . .	105	104	100	83	94	100
kaer — <i>Hafer</i> . . .	108	103	100	96	99	100
kartul — <i>Kart.</i> . . .	150	120	100	110	99	100
lina — <i>Lein.</i> . . .	97	66	100	75	64	100

6. tab. Põllukultuuride pindalade arenemine pärast majanduskriisi. — *Entwicklung der Anbauflächen nach der Wirtschaftskrise.*

	L ä t i						E e s t i					
	1938.	37.	36.	35.	34.	29.—33.	1938.	37.	36.	35.	34.	29.—33.
rukis .	115	115	104	109	109	100	102	103	95	100	101	100
nisu .	162	154	145	157	160	100	156	151	147	140	144	100
oder .	97	99	103	105	98	100	80	81	92	95	95	100
kaer .	112	106	108	105	95	100	102	99	95	95	94	100
kart.	132	125	129	113	100	116	113	110	110	107	100
lina .	148	157	155	155	105	100	100	135	122	126	91	100

7. tab. Leivaviljapindalad 5-a. keskmistes 1000 ha. — *Anbauflächen des Brotgetreides in 1000 ha.*

	1934.—38.	1929.—33.	1924.—28.	1909.—13.
Lätis	431	336	313	384
Eestis	211	190	173	175 (1910.—14.)

Tähtsamate põllukultuuride hektaari-saakide arenemine Lääne-meremaades, nende hulgas ka Lätis, on kuni 1936. aastani kujukalt esitatud juba mainitud A. Ratti artikli diagrammides k. a. „Agronomias“ 145—152 lk., 1920.—24. ja 1930.—34. viisaastate suhtarvilises võrdluses ka käesolevas nr-is avaldatud J. Ümariku artiklis (872 lk.). Olgu seetõttu siinkohal esitatud ainult 1934.—37. a. keskmised ha-saagid Lätis ja Eestis (8. tab.).

8. tab. Hektaarisaagid kvintaalides 1934.—37. a. keskmisena. — *Hektarerträge in q.*

	Lätis		Eestis	
talirukis — <i>W.-Roggen</i> . . .	13,7	13,3	kaunv. — <i>Hüls.</i> . . .	9,6
suvirukis — <i>S.-Roggen</i> . . .	8,9		kartul — <i>Kart.</i>	131,8
talinisu — <i>W.-Weizen</i> . . .	14,6	14,2	suhkrup. — <i>Zuckerr.</i> . . .	208,6
suvinisu — <i>S.-Weizen</i> . . .	11,0	9,4	linaseeme — <i>Leins.</i> . . .	3,0
oder — <i>Gerste</i>	10,8	9,4	linakiudu — <i>Leinf.</i> . . .	3,3
kaer — <i>Hafer</i>	11,2	9,8	ristik — <i>Klee</i>	25,5
segavili — <i>Mengkorn</i> . . .	13,6	11,3		27,5

Välja arvatud nisu ha-saagid, on teiste põllutaimede saagid esimesel 5-aastal päale söda Lätis madalamad kui Eestis. Seda võiks seletada asjaoluga, et Läti kannatas sõja all rohkem kui Eesti ja et ka sõja kestvus oli sääl pikem. Kuid mulle Lätist saadetud andmed saakide kohta Läti maa-alal 1909.—13. näitavad samuti, päale talinisu ja linakiu, madalamaid ha-saake: talirukis — Lätis 9,3, Eestis 11,0; oder — L. 9,1, E. 10,2; kaer — L. 9,1, E. 9,2; kartul — L. 80,3, E. 104,6. Võrdsed on saagid suvinisul (8,2) ja linaseemnel (3,7), Lätis suuremad linakiul

(4,3 ja 3,7) ja veidi ka talinisul (12,4 ja 12,2). — Nüüd on Läti ha-saagid Eesti omadest kõrgemad kõigi põllutaimede juures päälle põlluheina, kus Eesti omad on märgatavalt kõrgemad, ja lina ning sööda juurvilja. Möödaminek Eestist toimus esiteks suvinisu, siis kaera, siis odra juures ja rukki ning kartuli juures alles viimastel aastatel. Kõige tähelepanuväärsem on edu kartulikaskvatuses, kus aja jooksul, mil kartuli pindala laienes 54%, tõusis ha-saak 50%. Eestis sama aja jooksul saavutati endine (ennesõjaaegne) pindala ja 24% saagitõus. 1909.—13. oli kartuli ha-saak Lätis 80,3 kv., Eestis 104,6, 1937. — Lätis 140,2, Eestis — 130,5. Seejuures on kartul põllutaimeks, mille kasvatus õige ühtlaselt jaguneb üle maa. — Ha-saakide vahe Läti ja Eesti vahel on veel suurem segavilja juures, kuid see seletub asjaoluga, et 55% segavilja pindalast on viljakas Zemgales, ja et segavilja % põllupinnast on poole väiksem kui Eestis.

Et põllutaimede saagid maauhikult on arvustiku andmeil olnud Lätis enne sõda madalamad kui Eestis ja on seda enamikus olnud ka veel u. 10 a. jooksul pärast sõda — kuigi Läti lõunapoolsema asendi ning näiliselt viljakamate muldade tõttu oleks võinud oletada vastupidist — selle nähte seletamine peab jääma siinkohal lahtiseks vähemalt ennesõjaaegses osas. Põhjjustena võib ju oletada erinevusi saakide arvestamisel ja arvutamisel, Eesti tunduvalt väiksemat põllumaa- ja suuremat rohumaade %, Eesti muldade suuremat lubjasisaldust jm. Küll on meil aga kindlaid aluseid Läti kiirema saagitõusu seletamiseks viimase 10—15 a. jooksul. A. Ratt on seda (siin juba nimetatud artiklis) seletanud suurema mineraalväetiste tarvitamisega. Lisades A. R. artiklis avaldatud andmetele mulle saadetud 1936. ja 1937. a. andmed, näeme (9. tab.) mineraalväetiste tarvitamise kiiret tõusu viimastel aastatel Lätis.

9. tab. Põllumaa ha kohta kg.

	L ä t i s					Liivimaal 1937.
	1937.	36.	34.—35.	29.—33.	24.—28.	
P_2O_5 . . .	10,8	8,3	7,2	6,0	7,9	14,4
K_2O . . .	3,5	2,8	...	2,8	3,0	6,8
N	1,9	1,4	1,2	0,6	0,2	2,6

Päälle Läti keskmiste andmete esitan 1937. a. andmed ka Vidzeme — Läti Liivimaa — kohta, milline ringkond on meile kõige lähemal ja milles on kunstväetiste tarvituse kõige suurem. Mulle pole teada, millistel alustel on arvatud kunstväetiste tarvituse „põllumaa ha kohta“, eriti see, kas ka niidule-karjamaale läinud kunstväetised on arvatud põllumaa kohta (mida võiks oletada). Kui aluseks võtta kogu 1937. a. sisseveetud ja toodetud kunstväetis, siis tuleks Eestis sel aastal hangitud kunstväetisest põllumaa ha kohta: P_2O_5 — ligi 9 kg, K_2O — 2,2—2,3 kg, N — 0,6—0,7 kg. Ka ülalnimetatud eeldusega arvestades näitavad need arvud, et kunstväetiste tarvituse Lätis, eriti lämmastiku ja kaali osas, on hoopis suurem kui Eestis. Ainuüksi see moment laseb seletada praegused ha-saakide vahed.

Kunstväetiste suurem tarvituse Lätis seletub põllumajandustoodete suurema ostujõuga ja ka otseselt madalamate kunstväetiste hindadega. Nagu näha J. Ümariku andmeist („Agr.“ lk. 876) on üksikute kunstväetiste hinnad Eestis kuni 43% kõrgemad kui Lätis.

Samas esitatud andmetest näeme, et põllutöömashinade hinnad Lätis on riiklikude juurdemaksudega alandatud kuni $\frac{1}{3}$ võrra. Kuna 1937. a. kohta käivatel andmetel Eesti pm. on suhteliselt rohkem mehhaniseeritud kui Läti oma, siis nende soodustuste toime põlluviljuse suhtelisele edukusele (Eestiga võrreldes) ei või veel esile tulnud olla. Kuid agraarpoliitiliste võtetega loodud soodsam suhe pm. müügi- ja ostuainete vahel on kestnud juba rida aastaid (vt. „Agr.“ 875. lk.) ja see on põllumehi mitmeti ergutanud saakide suurendamisele.

Ka sordivilja levikut ning seemnekasvatust on soodustatud mõningate riiklike

võtetega rohkem kui Eestis. Tulemused sel alal on Eesti omadest ulatuslikumad eelkõige ristiku ja kõrsheinte, kuid ka juurviljade, kaera, herne ja odra seemnekasvatustes. Teiste taimede juures on sordiviljakasvatus Eestis ulatuslikum vastava taime üldpindala suhtarvus, kuid kartuli ja suvinisu juures ka hektaarides.

Otseselt kõrsheinte seemnekasvatuse edendamiseks on riik kulutanud 1929.—33. a. 4 347 latti, 1934.—1936. a. 17 888 latti. 1936. a. oli kõrsheinte puhaskülvide seemnesaak u. 50 000 kg, selle hulgas pääm. päris aruheina, keraheina, inglise raiheina ja punase aruheina seeme.

10. tab. Tunnustatavaid seemnepõlde ha. 1937. a. — *Für Saatenanerkennung bestimmte (in Estland anerkannte) Kulturen in ha. a. 1937.*

	rukis	t.-nisu	s.-nisu	oder	kaer	hernes	lina	kartul	ristik	kõrsh.
Lätis	134	115	185	262	635	32	22	290	1404	648
Eestis	112	117	206	98	146	7	4	2287	24	145

Aretusega tegelevad aretusjaamad Stendes ja Priekulis, linaaretusega p. s. veel Ošupe katsejaam. Aretussortide seemnetega kaupleb pääm. A/S. Latviyas centrālais sēklu eksports.

1931. a. kongressikõnes Keskseitsi esimees J. Blumbergs, mainides eelistatavaid aretussorte, ei nimetanud veel ühtegi oma aretist, kuna katsetegelaned dots. P. Dermanis märkis viimastel aastatel tähtsust omandavatena Vec-Auce ja Stende rukkiaretisi, Stende suvinisu aretist, Stende ja Priekuli odraaretisi, Stende ja Priekuli kaeraaretisi, veel ilma sordinimedeta — või nr-te all. Aretussortide suhtes tähendati siis, et rukkisortidest kasvatatakse Terast ja Vasat ning Petkusi; talinisust Sandomiri, suvinisust Janetzkit ja Rubini; odrast Kuldotra; kaerast Kuldvihma ja Ligo-vot nagu ka Lochowi Kollast; hernesses Solot, Grop'i, Torsdagi; kartulitest väga levinuina Silesiat ja Wohltmanni, Parnassiat, Deodarat ja Centifoliat, varajastest: Varajast Roosat, Kaiserkronet ja viimasel ajal levivat Duke of Yorki.

Minu tänavusele järelepärimisele, millised on levinuimad või soovitatuid taimesordid, sain põllumajandusdepartemangult järgmised teated.

Levinuimad sordid on: rukkist — kodumaised aretised: Stende rukis, Vecauce rukis ja Priekuli rukis; Liivimaal ka Sangaste rukis. Talinisust — saagirikas ja seisukindel parematele maadele sobiv Stende Zemgali nisu, mis aga ebasoodsates oludes külmub; Sandomiri nisust selekteeritud külmakindel Stende Viestura-nisu; sellele sarnane, Liivimaal leviv Priekuli talinisu. — Suvinisust on levinuim sort Svalöfi Rubin; parematele maadele soovitatakse Stende Imantat, mille erisuseks on kõrge hektoliitrikaal (kuni 80 kg); Liivimaal külitakse ka Priekuli suvinisu, mis kohane suhteliselt ebasoodsates tingimustes. — Kahetahustest otradest on levinuim Svalöfi Kuldoder; viimasel ajal hakatakse külma ka taani Maajat. — Neljatahuse odra aretussortidest on levinuimad Stende Dzintar ja Priekuli Vairog. — Pikemat aega Lätis laialt levinud Svalöfi Võit- ja Kuldvihm-kaeraga on viimasel ajal hakanud võistlema vähemhõudlikud Stende Dzintar ja Priekuli Vainag ning Valge kaer. — Herne aretussortidest on ka praegu levinuimad Torsdag ja Solo. — Linast on Stendes aretatud uudissort Rota, mis saagi suuruselt ja kvaliteedilt ületab parimad kohalikud populaatsioonid. — Kartulist on levinuimad: Parnassia, Silesia, Saksonia, Topaas, Bintje.

Maaparandus ja uudismaa-harimine.

1929. a. pm.-loendusel oli märgitud kuivendust vajavana Läti kogu pindalast 38%, põllumajanduslikult kasutatud maast 42% = 1 550 000 ha [Eestis sama a. loendusel 36% = 957 946¹⁾], metsa-alast 700 000 ha, soodest 100 000 ha. Nii on maaparandus-

¹⁾ Eestis loendatud ainult talundite maa.

duse tähtsaimas osas ka Lätis väga suured ülesanded täita, — kui kuivendusevajaduse hinnang kummagi maa loendusel peaks olema võrreldav, siis pm-likult kasutatud alal koguni suuremad Eesti omadest.

Maaparandusega tegutsevad Lätis järgmised asutised: 1) maakorralduse departemangu kultuurtehnika-osakond, mille tehn. personaal on 229 in.; 2) metsade-departemangu maaparanduse-sektsioon 40 inseneri ja tehnikuga; 3) põllutöökoja kultuurtehnika-sektsioon 24 tehnikuga ja 4) Riia linnavalitsuse kultuurt-sektsioon 6 ins. ja tehnikuga. — Esimesele kuuluvad samad ülesanded, mis Eestis Katastri ja Maakorrald. Osakonna vastavatele organitele, pääle selle ka katse- ja näite-alade korraldamine, külvisoetamine ning kontroll, kuivendustorude tootmise kontroll jmm.

Enne sõda tegutsesid neil aladel pääle suurpõllumeeste juhitavate büroode 1907. a. alates ka väikepõllumeeste ettevõtte Riia Põllumaj. Keskseltsi Maaparandusbüroo (Eestis samast a. alates pm.-seltside asem. kogu juures), millele hiljem seltsis Läti Majandusühingu büroo Jelgavas. — Maaparandusbüroode arhiivmaterjalide põhjal tehtud kokkuvõtete järgi oli nende büroode poolt 1888.—1915. a. ära märgitud kuivenduskraave: lahtiseid 12 857 ha-l ja salakraave 7 031 ha-l.

Iseseisvuse-aegne elavam tegevus maaparanduse alal algas maaparanduse-ühingute kohta käiva seaduse väljaandmisega 1925. a. (Eestis veeühinguteseadus samal a.), millega määratakse sunduslik osavõtt ja osamakude sissenõudmine administratiivsel teel. Nende ühingute ülesanded on samased Eesti veeühingute omadega. 1938. a. alguses oli registreeritud 2 300 ühingat 70 000 maaomanikuga (Eestis samal ajal 582 veeühingat 23 605 talundiga), neist 1300 ühingul pääkraavitööd teostatud või teostamisel.

Riik annab maaparand.-ühingutele pääle tasuta tehnilise abi kaevamistöodeks rahalist toetust 50—90% (varemalt 25—90%) töökuludest, kuna jõgede reguleerimine üle 150 km² äravoolu-ala juures toimub täielikult riigi kulul. Põllumeeste osamaksud kaetakse suuremas osas riigi agrarpanga laenudega. Ühingud saavad pangast laenu 3 aastaks, pikemas võimalusega järgmiseks 3 aastaks, makstes 2 esim. a. 1/2% ja hiljem 2%. 6 a. möödumisel tuleb võlg tasuda või üle kanda ühingu liikmetele 4%-seks 28 a. jooksul kustutatavaks laenuks.

Pääkraavide loodimist, äramärkimist ja kaevamisjärelvalvet teostab maakorrald. depart. büroo tasuta; detailkuivenduse-kavasid valmistab põllutöökoja büroo, osalt ka eelmainitu, võttes projekti eest 2,50 latti ha ja 5 latti 1 kraavi-km märkimise eest. Latgales ja Vindavi maakonnas koostab maakorrald. depart. tasuta ka detailkuivenduse kavasid.

Kõige mõjusamalt toetab riik salakraavitust sellega, et tasub 50% torude hinnast ja veokuludest.

Jõgedereguleerimisel töötab tänavu 15 bagerit, neist 12 riigi oma. Suurim jõdereguleerimine toimus 1924.—37. a. Aiviekste jõel 70 km ulatuses Lubani järve veepinna alandamiseks ja sellele kulus 7 milj. latti. Teisi jõgedereguleerimisi on riigi kulul teostatud käesoleva aastani 480 km, kuna käsil on 82 km, kõik kokku 5 586 481 lati väärtuses. Maaparand.-ühingute poolt on 1921.—1937. a. kaevatud 12 850 km pääkraave 279 500 ha-lisel kuivenduslalal 13 627 900 lati väärtuses. Riigimetsades on pääkraave kaevatud 7900 km 4 726 904 l. väärtuses.

Agrarpank on 1. jaanuarini 1937. annud 9 415 630 latti pikaajalist ja 743 507 latti lühiajalist maaparanduse-laenu; sellest 10 miljonist u. 3 milj. ühingutele pääkraavide kaevamiseks ja 7 milj. põllumeestele detailkuivenduse toetamiseks. Selle laenuga on kuivendatud 50 000 ha. — Riigi 50%-lisel toetusel on ostetud torusid: 1934. a. — 3 milj., 1935. — 4, 1936. — 5 ja 1937. a. 7 milj. tükki ning 1938. a. oli ette nähtud juurdemaks 10 milj. torule. — Maa ülesharimist toetatakse riiklikkude masin-riistade laenujaamade kaudu, kusjuures tänavu oli neis jaamades 52 traktorit (Eestis 1937. a. 4 riiklikku ja 211 era-traktorijaama, 1938. a. üldse 340 traktorijaama). Kuni 1937. a. lõpuni olid traktorijaamade traktorid ümber

künnud uudismaad — Lätis u. 5000 ha, Eestis u. 15 200 ha; käesolevani Eestis umbes 30 200 ha.

Majapidamistele, kus maakorraid, departem. seab sisse näite-alasid, antakse tasuta kunstväetist ja heinaseemet. 1923.—36. a.-ni oli selliseid musterkuultuure sisse seatud 696, kogupindalaga 651 ha, neist heinakülvide all 516 tk. 410 hektaaril. Viimastest on üle poole sisse seatud 1934.—36. Kuni 1936. aastani oli välja antud heinaseemet 18 798 lati ja väetisi 50 276 lati väärtuses. Pääle nende on 3 suuremat sooparandusekatseala sisse seatud riigimõisades ja asutatud riiklik soomajapidamine „Sala“ 400-hektaarilise kultuurniidualaga. 1936. aastaks rajati Uzvaras lüduks soosula 220 ha-l, torutati riigi kulul, asutati muuseum 2 eeskujumajapidamist, ja anti välja vabadus-sõjalastele. See asundus on mõeldud suurema sellesarnase töö algusena.

Eraomanikkude maa-alal teostatavate maaparanduste toetamiseks riigi poolt antud summade tabelist leiame, et kuni 1937/38. a. on riik seks otstarbeks kulutanud 20 789 277 latti, sellest 8,4 milj. pääkraavide kaevamise ja 700 000 torutuse toetamiseks. Kõrvale jättes Lubani järve piirkonna veereguleerimiseks kulutatud summad leiame, et ümmarguselt pool kõigist senistest kulutustest on tehtud viimase 5 a. jooksul. Ei ole kahtlust, et need kulutused on kaasa aidanud mitte ainult kultuurala laiendamisele, vaid ka ha-saakide tõusule vanapõllul.

Jõgedereguleerimise ja pääkraavide osas on riikliku toetuse andmise viis sama-laadne, detailkuivenduse ja maa ülesharimise alal aga mõlemas maas täitsa erinev. Meetodite otstarbekuse hindamine on veel varajane. Aktsiooni suurema ulatuse tõttu on ka viimaste aastate tulemused Eestis ilmselt palju ulatuslikumad.

Masina d j a riista d.

Masinate ja riistade arvu üle pm-s on Lätist saadetud andmeid 1929. ja 1937. a. kohta ja nimelt 43 eri liigist. Vastavaid andmeid Eestist on u. pooles osas 1929. a. loendusest, kuna 1937. aastast on andmeid ainult tähtsamate masinate kohta. Nende võrdlusest leiame järgmist.

Traktorite arv on mainitud 8-aastaselt ajavahemikul tõusnud nii Lätis kui Eestis kahekordseks, kuid on Lätis poole väiksem Eesti omast (Lätis 616, Eestis 1250). Niidumasinade arv on Lätis kasvanud 70%, Eestis 65% võrra ja oli 1937. a. 48 997 resp. 35 600; viljalõikajate arv tõusis Lätis 29%, Eestis 24% võrra ja oli 24 982 resp. 12 200, mis vastab ka põllumaa suhetele. Kartulivõtmismasinate arv on Lätis tõusnud 75%, Eestis 229%, olles 6405 resp. 2970. Kuna Läti kartulipindala oli 1937. a. ainult $\frac{2}{3}$ võrra suurem Eesti omast, siis oli Läti ikka veel rikkalikumalt varustatud nende masinate poolest. Reaskülvimasinate arv on Lätis tõusnud $1\frac{1}{2}$ -kordseks, Eestis ligemale 3-kordseks, olles Lätis 3921, Eestis 4310; laialtkülvajate arv on Lätis veidi vähenenud, Eestis aga kasvanud ligi $1\frac{1}{2}$ -kordseks, olles 1937. a. Lätis 2448, Eestis 5800. Kuna Lätis on põllumaad ligi 2 korda rohkem, siis on külvimasinate poolest Eesti varustatud võrratult rikkalikumalt. Väetistekülvajate arvu poolest on aga olukord vastupidine: neid on Lätis 3 korda rohkem kui Eestis (1295 ja 430). Hobuserehade arv on mõlemal tõusnud $1\frac{1}{2}$ -kordseks ja oli 1937: 38 017 resp. 32 000, seega põllu- ja niidupindala kohaselt Eestil suhteliselt rohkem. — Riistade alalt mainitagu, et eriti on Lätis suurenenud hankmo-äkete (3-lt 3002-le) ja taldrikäkete (4500-lt 8700-le) kui ka reavaeharijate (10 942 ja 27 661) arv, mis on tingitud uudismaade harimisest ning suhkrupeedipõldude laiemisest.

Arvesse võttes juba mainitud hinnasoodustusi peaks Lätis nüüd masinate soetamine minema kiiremlt endisest.

Loomakasvat u s.

Loomakasvatuse arenemist loomade arvu seisukohalt näitavad 11. ja 12. tabel, esimene pidevas reas viimase 15 a. kohta, teine viimase 19 a. kohta väljavõttena arenemiskurvi pöördekohtadelt. Juba pääliskaudsel silmitsemisel ilmneb, et loomade

arvu suuremine on Lätis olnud jõudsam kui Eestis. Arvutades %-d, leiame, et veiste arv on 1938. a. suurem 1924. a. arvust Lätis 35,2% ja Eestis 31,6%, kuna lehmade arv 1938. a. suurem 1929. a. arvust (kaugemale lehmade arvessevõtmine Lätis ei ulata) — Lätis 21,7% ja Eestis 10,9%. Mis puutub aga hobuste arvusse, siis see on viimase 10 a. jooksul Lätis järjekindlalt tõusnud — kuni 10% võrra 1938. aastaks,

11. tab. Veiste, lehmade ja sigade arv 1000-tes. — Anzahl der Rinder, Kühe u. Schweine in 1000.

	veiseid — Rinder		lehmi — Kühe		sigu — Schweine	
	L.	E.	L.	E.	L.	E.
1938.	1 224,4	660,9	878,0	451,0	813,5	384,6
1937.	1 209,9	638,9	873,4	446,5	739,3	379,3
1936.	1 261,4	731,1	880,3	398,8	674,4	244,6
1935.	1 272,2	725,4	874,6	402,7	801,8	289,2
1934.	1 157,6	676,3	807,1	406,7	686,4	281,7
1933.	1 155,8	681,7	802,9	427,3	585,9	277,1
1932.	1 153,1	692,3	784,3	436,1	581,6	302,9
1931.	1 116,9	668,9	745,2	428,1	712,1	322,8
1930.	1 026,3	627,2	728,4	415,9	522,7	290,0
1929.	978,4	603,9	721,2	406,6	382,2	279,1
1928.	960,6	650,5	...	403,9	535,0	326,9
1927.	966,6	633,9	...	386,7	534,6	354,4
1926.	955,0	599,1	...	379,8	521,0	333,2
1925.	915,8	555,3	...	360,9	497,1	338,6
1924.	905,0	502,2	...	321,2	458,0	287,5

kuna Eestis hobuste arv osutab koguni väikest langust. See vahe hobuste arvu arenemises seletub traktorite arvu hoopis jõudsama kasvuga Eestis. — Sigade arvu kurv kulgeb arusaadavalt suurte kõikumistega, kuid vahekord Läti ja Eesti sigade arvu vahel on kujunenud ikka rohkem Läti kasuks.

12. tab. Hobuste arv 1000-tes. — Anzahl der Pferde in 1000.

	1938.	37.	36.	35.	29.	28.	27.	20.
Lätis	400,1	391,9	388,8	384,9	356,3	365,2	369,3	261,0
Eestis	219,0	204,7	211,5	213,5	201,2	222,8	224,8	167,5

Ka võiväljaveo areng on Lätis kulgenud soodsamalt kui Eestis. Eriti kujukalt näitavad arengu vahet suhtarvud, millede lähtekohaks (= 100) on võetud 1931. kui kõrgtipuaasta väljavedu. Läti väljavedu on osutunud hoopis stabiilsemaks, tagasilangus väiksemaks, ning endine tase on saavutatud kiiremalt. Siin väljenduvad Eesti 1930.—32. a. teraviljakasvatuse eelistamise poliitika tulemused väga teraval kujul.

13. tab. Või väljavedu tonnides.

Aastad	Lätist	Eestist	Aastad	Lätist	Eestist
1937. . .	19 211	13 180	1928. . .	13 006	11 222
1936. . .	17 290	10 956	1927. . .	10 761	9 906
1935. . .	16 816	10 838	1926. . .	10 135	8 691
1934. . .	15 701	10 118	1925. . .	7 154	6 445
1933. . .	15 720	9 225	1924. . .	3 666	3 187
1932. . .	18 598	12 531	1923. . .	2 902	2 347
1931. . .	18 739	14 441	1922. . .	1 032	999
1930. . .	18 430	14 066	1921. . .	10	128
1929. . .	14 797	12 359			

	Lätist	Eestist
1938. a. 8 kuud	15 694	12 140
1937. a. 8 kuud	9 928	8 199

Juustu

1938. a. 8 kuud	76	124
1937. a. 12 kuud	91	278

14. tab. Või väljavedu, kui 1931. a. eksport = 100.

	1937.	36.	35.	34.	33.	32.	31.
Lätist . . .	102,5	92,3	89,7	83,8	83,9	99,2	100,0
Eestist . . .	91,3	75,9	75,1	70,1	63,9	86,8	100,0

Tollekordse teraviljakasvatuse eelistamise poliitika mõju avaldub ka Eesti ja Läti kontr.-karjade vastava ajajärgu toodangus.¹⁾ See on ilmselt põhjuseks, et Eesti kontr.-karjade toodangud 1930. aastast alates jäid tugevasti maha Läti omadest, tõusid aga pärast või- ja uudismaapreemiate tarvituselevõtmist jälle kiirelt Läti toodangute tasemele (15. tabel).

15. tab. Kontrollialuste lehmade võirasvatoodangud kg.
Butterfetterträge der kontroll. Kühe in kg.

	1937/38.	36/37.	33/34.	31/32.	29/30.	28/29.	27/28.	26/27.	25/26.	24/25.	23/24.	22/23.
Lätis . . .	107,7	104,3	99,9	104,3	96,3	82,0	85,1	81,8	83,2	77,5	75,4	77,8
Eestis . . .	107,7	102,6	91,2	92,8	90,6	81,6	84,6	82,6	83,2	78,2	67,4	67,9

Üksikasjalisemaid karjakontrolli tulemusi 2 viimasest aastast esitab 16. tabel.²⁾

16. tab. Karjakontrolli tulemusi.
Ergebnisse der Milchviehkontrolle. a. 1936/37.—1937/38.

	k.-aasta	ühinguid	karju	lehmi	kogu ar-	piima	rasva %	võirasva kg
Läti . . .	1937/38.	924	23 282	...	20,7	2748	3,92	107,7
	1936/37.	874	21 855	172 257	19,6	2672	3,94	104,3
Eesti . . .	1937/38.	325	8 814	63 556	14,2	2893	3,72	107,7
	1936/37.	289	7 741	55 064	12,5	2763	3,71	102,6

Kuna Lätis on kontrollialuste lehmade protsent lehmade koguarvust 46% suurem kui Eestis, siis tuleb võrdsetest toodanguandmetest järeldada, et kõigi lehmade keskmine toodang Lätis on tunduvalt kõrgem kui Eestis.

Maakasutuse andmete vaatlusest järeldasime, et Läti peaks olema hoopis vähem karjakasvatuse-maa kui Eesti. Seda oletust toetas ka rahaliste sissetulekute ositus. Et Lätis tuleb odavaid söötasid lehma resp. veise kohta tunduvalt vähem kui Eestis, see nähtub 17. tabelist.³⁾

Läti kontr.-karjade söötmise-andmetest leiamegi, et kõige odavama sööda — karjamaa — osatähtsus Lätis on õige tunduvalt väiksem kui Eestis. Kuna Läti kontr.-aruannetes heinu pole eraldatud põhust, siis nende osatähtsus jääb teadmatuks. Kuid kogu koresööda kasutus on protsentuaalselt lähedane Eesti omale. Üllatuseks and-

¹⁾ Kahjuks ei ole Eesti ja Läti kontr.-karjade toodangute võrdlus võimalik täies ajalisel pidevuses, kuna ei ole korda läinud saada andmeid neljast käesoleva aastakümne kontr.-aastast. Kuid ka eelmise aastakümne kohta käivad andmed on võrreldavad tingimisi, kuna nad esitavad paralleelselt töötanud Läti karjakontrolli-keskustest ühe sellise, ja nimelt suurima — Läti Põllum. Seskseltsi karjakontrolli andmeid. Kuid kuna ka BAL kongressil esitati Läti kontr.-karjade 1930. a. toodanguna andmed, mis tegelikult osutuvad mainitud ühe keskuse omadeks, siis võiksime ka meie olla õigustatud neid kasutama Läti andmete esindajaina. Alused nende arvutamiseks on võetud trükitud aruannetest 1923/24. kuni 1929/39. a. kohta. Kuna Lätis kuni hiljutiseni esitati või toodangud, siis neis aruannetes võirasvatoodanguid ei leidu. 1931/32. ja 1933/34. a. andmed on arvatud teoses „Piimamajandus maailmas“ leiduvate piimatoodangu ja rasva-% andmete põhjal. Kuna siin ja ka „Agr.“ nr. 3 toodud võirasva-andmed ei sobi samades kohtades toodud piimatoodangu ja rasva-% andmetega, siis peab ühel poolel olema viga. Oletades, et piimatoodangu ja rasva-% andmed on algallika omad, võtsin aluseks need.

²⁾ 1936/37. k.-a. andmed Läti kohta on teatatud Läti põllum.-depart. poolt, 1937/38. a. andmed teatas hr. A. Ruderström ajakirjast „Zemkopol“.

³⁾ Arvutuse lihtsustamiseks on jäetud arvesse võtmata hobused ja lambad, mis ei võiks mõjutada siin esitatud suhteid 2 maa arvude vahel, kuna nende loomade arvulised vahekorrad on u. samad mis veiste juures. Niiduheina hektarisaagiks on kummagis maas võetud 9,5 kv, nagu selle annavad J. Blumberg ja Eesti statistika.

17. tab. Ühe veise kohta tuleb:
Es fällt auf 1 St. Rindvieh (ungeachtet der Pferde u. Schafe):

	Lätis	Eestis
niitu ha — <i>Wiese ha</i>	0,81	1,58
põlluheina ha — <i>Kleegras ha</i>	0,42	0,32
niiduheina kv — <i>Wiesenheu q</i>	7,70	15,01
põlluheina kv — <i>Kleegrasheu q</i>	10,71	8,80
kokku heinu kv — <i>Heu im Ganzen</i>	18,41	23,81
karjamaad ha — <i>Weide ha</i>	0,68	1,04

mete-võrdlejaile on aga see, et iseseisvuse-aegse kontrolliaja kestes Läti on tarvitanud väga tunduvalt vähem jõusööti kui Eesti. Nii 1927/28.—29/30.: Läti 10,9%, Eesti 18,0%. Seda tähelepanuväärsem on asjaolu, et just koduste jõusöötade rühm (kuhu päale jahu ja kliide on arvatud ka praak) on 2—3 korda väiksem Eesti omast. Seevastu on õlikooke tarvitatud rohkem. Jõu- ja karjamaasööda osas puudujääv on aga kaetud haljassööda ja juurviljaga. Haljassööda osatähtsus on mitu korda suurem kui Eestis.

Põllum. Keskseksi esimehe agr. J. Blumbergi andmeil on keskmiseks sööda-koostiseks veistel: koresööti 40%, jõusööti 10%, juurvilja ja kartuleid 6%, haljassööti 12%, ja karjamaas. 32%; sigadel: teravilja 40%, lõssi 30%, kartuleid 30%. (Seejuures saavutatavat 6—7 kuuga 90—100 kg eluskaal.)

J. B. kinnitusel (l. c.) domineerib Lätis segakari kohaliku ja kultuurtõugude ristlusest. Aretatakse 3 tõugu: „pruuni“ (LB), mis vastab meie punasele karjale, puna-valgekirjut (LR), ja must-valgekirjut (LM). 1921. a. kuni 1. jaanuarini 1938. on tõuraamatusse kantud puhastverd loomi: punasest tõust 4 373 pulli ja 9 477 lehma (Eesti tõuraam. kantud üldse 22 416 punast tõugu looma), puna-valgekirjusid 869 ja 627, must-valgekirjusid 194 ja 551 (Eestis üldse 20 018 hollandi-friisi); „parandatud“ pulle 461, lehma 81 312. — 44 tõuaretuse-seltsi koondavad 978 talundit, milleles 8 391 pääd puhasttõugu veist. — 1937. a. tõuloomade importi ei olnud, küll aga eksporditi 1 092 veist.

Riigi seakasvatuse-kava näeb ette ainult peekontüübi aretuse. Seetõttu kasutatakse tõuaretuseks ainult jorkšir-kulte. Tõuraamatusse on siiani kantud 923 puhasttõugu kultu ja 1 029 emist. 1937. a. imporditi 79 tõusiga, eksporditi 1 029.

Hobuste tõuaretuse-kava kohaselt kasutatakse kohaliku materjali parandamiseks Kurzemes ja Zemgales ardenne, Liivimaal oldenburgi ja hannoveri tõugu, Latgales — traavleid. — Hobuste tõuraamatusse on kantud 2 600 täkku ja 12 800 mära. Hobusekasvatuse on 2. 1937. a. imporditi 34, eksporditi 30 sugutätku.

Lammaste arv¹⁾ Lätis on 1938. a. 1 360 500 (Eestis 649 700). Maksimaalne arv lambaid oli 1923. a. — 1 488 500 (Eestis 1922. a. — 744 900). 1930-ni kestab pidev vähenemine kuni 872 900, sellest päale järjekindel tõus. — Kohaliku lamba parandamiseks kasutatakse šropšire ja oksfordšire. — 1937. a. oli Lätis 180 lammaste sugulava (Eestis 13).

18. tab. Sugutusjaamu. — *Deckstationen*. a. 1937.

	täkujaamu <i>Hengstst.</i>	pullijaamu <i>Bullenst.</i>	kuldijaamu <i>Eberst.</i>	jäärajaamu <i>Bockst.</i>
Lätis	312	987	243	377
Eestis	536	583	645	286

18. tabelist nähtub, et sugutusjaamade arvu poolest, eriti kui arvestada loomade koguarvu, on Eesti Lätist kaugel ees. (Kuna tõuraamatusse võtmise ja sugulavadeks tunnustamise alused võivad olla väga erinevad, siis vastavaid arve ei ole kõrvutatud.)

Tõuloomade muretsemisel sugutusjaamade jaoks annab riik toetust 40—75% hinnast. Riigi toetus loomakasvatuse edendamiseks on viimastel aastatel olnud 14—

¹⁾ Arvud siin on ümmardatud.

16 milj. latti. Valdav osa viimaste aastate toetusist on läinud võiekspordi edendamiseks. 1932.—1936. a. loomakasvatuse edendamiseks välja antud 65,1 milj. latist on läinud võiekspordi edendamiseks 51,3 milj., s. o. 78,8%. Eksporti ei edendata aga väljaveopreemiatega, nagu Eestis, vaid kindlustatud hindadega ning kaubanduse riikliku korrastamisega.

Majanduse uus korrastus Lätis.

Riigivõimu poolt juhitud majandussektor oli Lätis suurem kui Eestis ka juba enne riigikorra-muutmist. Vabariigi algusest saadik olemasolevale piiritusemonopolile seltsis peatselt linamonopol, 1927. a. alates suhkrumonopol.

Nii põllumajanduslik kultuuritöö kui ühistegevus oli Lätis killustatud võrratult rohkem kui Eestis. Viimaste aastate jooksul on tsentraliseeritud ning võetud riigivõimu vahendite juhtimisele mõlemad tegevusalad. Pm-liku kaubanduse alal tsentraliseeriti esimesena lihakaubandus a/s. „Bakon-Export“i loomisega. Selle a/s-i käes, mille aktsiaist omab põllutöoministerium 98%, on nii eksport kui sisemaa liha-kaubandus. Või- ja muna-eksport kuulub a/s. „Kesk-Võiekspordile“, seemneeksport a/s. „Kesk-Seemneeksportile“. Põllutöoministeriumi ettevõttena töötav „Teravilja-Büroo“ täidab Eesti „Riikliku Viljasalve“ ülesandeid. 1937. a. alustasid riigivõimu ettevõttel tööd aktsiaseltsid Karusnahkade ja Villatsentraal ning „Kalkis“ lubjatööstuse ja „Kiegnelniek“ telliskivitööstuse keskustena. Teiselt poolt loodi eri seadusega ka sunduslik keskus majandus- ja tarvitajasühinguile a/s. „Turiba“ („Jõukus“) näol.

Läti majanduspoliitika tähtsamaks avalduseks on pm. saaduste kindlustatud hinnad. Ette garanteeritud hindadega on reguleeritud lina, teravilja, kartuli, suhkrupedi, heinaseemne, või, peekoni ja munade tootmine. Saadusi kindlatel hindadel ostavad põllumehele riigi omad või riigi kontrolli all töötavad ettevõtted. Kui põllum. saaduste eksport toob neile kahjusid, siis kaetakse need kahjud riigieelarves ettenähtud summadest. Nagu dots. P. Kreišmanis oma ettekandes BAL kongressil m. a. tähendas „määrab Läti valitsus pm. saaduste hinnad kõrgematena kui nad on maailmaturul ja alandab põllumeeste poolt ostetavate vabrikutoodete hindu, eventuaalselt alla sisseostuhinna“.

Kuidas selle poliitika toimel on kujunenud põllumajanduse ostujõud, seda selgitavad arvud käesolevas „Agronomias“ 875. lk.

Läti majanduspoliitika hindamisel ei tule aga unustada, et sel on pääle majanduslikkude ka tähtsad rahvuspoliitilised taotlused.

Lätis ja Eestis viimastel aastatel avaldunud aktiivsus põllumajanduse korrastamisel on esile toonud nii palju uudset, et eriti naabritel on põhjust erakordset huvi tunda üksteise taotluste ja saavutuste vastu. Läti omade kohapäälseks jälgimiseks on Eesti agronoomide-perel soodne võimalus tuleval suvel BAL kongressi puhul. Aidaku ka selle — liitlasmaa 20-da iseseisvuse-aastapäeva puhuks kirjutatud — ülevaate andmete-kogu kaasa Läti agrikultuuri uudisavalduste täheldamisele.

Osutatud abi ja saadetud materjalide eest tänan Läti põllutöoministeriumi põllumajandus-departemangu, dots. P. Kreišmanist ja hr. Br. Plaudet.

Allikaid.

Läti põllutöomin. põllumajanduse-departemangu poolt saadetud käsikirjaline andmestik.

Revue internat. d'agriculture — aastakäigud.

P. Kreišmanis: Die Unterstützung der Landwirtschaft in Latvija. 1937.

Agronomverband d. Balt. Staaten — Bericht üb. d. III Kongress im Juli 1931 in Riga. 1933.

A. Salts: Lettlands Wirtschaft und Wirtschaftspolitik. 1930.

Pärraudzibas biedrību Pārskati. 1923/24., 1924/25., 1925/26., 1926/27., 1927/28., 1928/29. un 1929/30. p. g.

S. Tausig: Milchleistungsprüfungen i. d. versch. Länder. 1935.

Piimamajandus maailmas. Konjunktuurinstituudi uurimused. 1937.

Põllutöökoja aastaraamat 1937/38.

Eesti Põllumajandus — Statist. aastaraamat.

Über die Entwicklung der Landwirtschaft in Lettland im Vergleich zu der Entwicklung der Landwirtschaft in Estland.

Doz. Jaan Mets.

Die zu dem 20-sten Jahrestag der staatlichen Selbständigkeit Latvijas verfasste Abhandlung gibt zuerst eine Übersicht über das an die estnische Öffentlichkeit gelangte Informationsmaterial über die lettische Landwirtschaft. Dann folgt eine Zusammenstellung der wichtigsten Angaben zur vergleichenden Darstellung der Entwicklung der Landwirtschaft in den Nachbarländern Lettland und Estland.

Die Angaben über Bodenflächenverteilung zeigen eine größere Ausbreitung des Ackerlandes in Lettland, der Wiesen und Weiden in Estland. Dementsprechend hat die Rindviehzucht eine größere Bedeutung für Estland, wo die Fütterung in größerem Maße auf Weidefutter und Heu basiert. Benutzung des Ackerlandes zeitigt keine bedeutenden Unterschiede. Die Hektarerträge der Wiesen sind gleich, die ha-Erträge der Feldfrüchte sind in den letzten 5—10 Jahren im allgemeinen in Lettland höher gewesen als in Estland, in den vorhergegangenen Jahren umgekehrt; während der Selbständigkeit haben diese Erträge in beiden Ländern bedeutend zugenommen. In den Flächenverhältnissen der Feldkulturen sind große Veränderungen zustande gekommen. Im Vergleich zu 1909—13 sind Roggenanbauflächen in der Selbständigkeitszeit kleiner gewesen, jedoch haben sie in den letzten Zeiten zugenommen. Dagegen haben sich die Weizenflächen aufs mehrfache ausgedehnt: in Lettland aufs 4-fache, in Estland aufs 7-fache. Stark zugenommen haben auch die Anbauflächen des Kleeegrases und des Mengkornes, während die Leinanbaufläche sich verkleinert hat. Der Kartoffelbau hat in Lettland stark zugenommen. Als neue Kulturen sind hinzugekommen in Lettland Zuckerrübenbau, in beiden Ländern Samenbau der Gräser, einiger Wurzelgewächse und der Gemüsepflanzen. Der Samenbau sortenechter Kulturpflanzen hat sich stark entwickelt. Von den zur Saatenanerkennung gelangten Anbauflächen sind wegen ihres Umfangs hervorzuheben in Lettland diejenige des Klees, in Estland diejenige der Kartoffel.

Der Kunstdüngerverbrauch hat in den letzten Zeiten stark zugenommen. Der Verbrauch pro ha des Ackers ist größer in Lettland. Die Anzahl der landw. Maschinen pro Ackerfläche im allgemeinen ist größer in Estland, die Anzahl der Traktoren u. der Säemaschinen auch in absoluten Zahlen. Dagegen ist die Anzahl der Kunst-

düngerstreuer und der Kartoffelroder auch pro ha der Ackerfläche größer in Lettland. Die Mechanisierung der Landwirtschaft ist seit der Zählung d. J. 1929 schnell vorgeschritten.

Beide Länder haben die Melioration und Neulandgewinnung stark gefördert, die Ziehung der Vorfluter und Flussregulierungen auf gleiche Art, jedoch die weitere Arbeit (in den letzten Jahren) auf verschiedene Weise. Während in Lettland Zuzahlungen für Drainageröhren geleistet werden, zahlt man in Estland bei der Neulandgewinnung Prämien pro ha neukultivierter Fläche, wobei Wiesenanlagen und Einrichtung der Weidekoppeln bevorzugt werden. Auch haben die staatlich unterstützten Traktorstationen (z. Z. 340) in Estland eine größere Rolle gespielt.

Die Anzahl der Rinder und Schweine hat in beiden Ländern stark zugenommen, in Lettland mehr als in Estland. Das Maximum in der Anzahl der Tiere ist i. J. 1938 erreicht worden: bei den Schweinen in beiden Ländern, bei Pferden in Lettland, bei Kühen in Estland. 1938 hat man auch den höchsten Ertrag der kontrollierten Kühe erreicht und nämlich in beiden Ländern 107,7 kg Butterfett, wobei in Lettland ein größerer % der Kühe der Kontrolle unterstellt ist. Es gibt in Lettland eine größere Anzahl der Bullen- u. Bockstationen, in Estland eine größere der Eber- u. der Hengststationen (in absoluten Zahlen). Das Vieh ist in Estland reichlicher mit Wiesen- und Weideflächen und Wiesenheu, in Lettland reichlicher mit Kleeegrasflächen und Kleeheu versorgt.

Der Butterexport hat bis 1931 rapide zugenommen, ist dann während der Wirtschaftskrise in Estland stärker gesunken als in Lettland. Die Rekordausfuhr von 1931 ist in Lettland 1937, in Estland 1938 überholt worden. Die Förderung der Produktion wird in Lettland durch garantierte Preise und Ermäßigung der Preise für Bedarfsartikel, in Estland durch Ausfuhrprämien geleistet. Die Ausfuhr ist monopolisiert: in Lettland bei allen landw. Exportwaren, in Estland bei den wichtigsten. Der Import der landw. Bedarfsartikel ist in Estland nicht monopolisiert. Die Zentralisierung der landw. Kooperation ist durchgeführt in den letzten 3 Jahren. Diese Umorganisation erfaßt in Estland nur die Produzenten-Genossenschaften.

Die Einzelheiten sind zu ersehen aus den mit deutschen Überschriften versehenen Tabellen. Von nicht übersetztem bedeuten: *Lāti* — *Lätis* — *Lätist* Lettland — in Lettland — aus Lettland und *Eesti* — *Eestis* — *Eestist* Estland — in Estland — aus Estland.

Põllumajanduslik ajakiri

AGRONOOMIA

ilmub E. Agronoomide Seltsi ja Akadeemilise Põllumajandusliku Seltsi väljaandel

„AGRONOOMIA“ avaldab

artikleid ja mõttevahetust põllumajanduslike päevaküsimuste kohta,

Eesti põllumajanduslike katse- ja uurimisasutiste tööde tulemused otsekohestest allikatest,

reisikirju ja ülevaateid välismaalt,

referaate meile tähtsate küsimuste kohta välismaa põllumajanduslikust, eriti perioodilisest kirjandusest, lühiteateid ja jooksvat kroonikat põllumajanduskultuuri alalt jne.

„AGRONOOMIA“ kaastöölisiks on meie tuntumad teadlased põllumajanduse alal — ülikooli õppejõud, katsejaamade juhatajad jt.

„AGRONOOMIA“ kirjutised on teadusliku kaalukuse ja põhjalikkuse juures arusaadavad meie arenenumale põllumehele.

„AGRONOOMIA“ on ajakiri neile, kelle p.-m. teadmised peavad üle ulatama rahvalikkude ajakirjade suure lugejaskonna omast.

„AGRONOOMIA“ on vältimatuks ajakirjaks igale kodumaa põllukultuuri arenguga kaasa sammuda tahtjale põllumajandustegelasele ja tegelikule põllumehele.

„AGRONOOMIA“ XVIII aastakäik ilmub 1938. aastal 918 lehekülje suurusena. Terve aastakäigu hind brošeeritult aasta lõpuks 5 krooni.

„AGRONOOMIA“ tellimisi võtavad vastu kõik postkontorid ja talitus Tartus, Peeter Põllu 5, pk. 126.

Tellimise hind sisemaale: Kr. 4.— aastas, 12 numbrit; kr. 2.25 poolaastas, 6 numbrit; välismaale: kr. 5.— aastas.

Toimetuses on saadaval vanu aastakäike alates 1924. aastast hinnaga kr. 2.50; 1931. a. alates kaanehinnaga, mis on kõrgem aastakäigu tellimishinnast.

Alates 1932. a. on saadaval kokkubrošeeritud aastakäike.